

G
31
S 77g
v. 1
no. 2

ГЛАСНИК

СРПСКОГ ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА

Година I.	СЕПТЕМБАР 1912. год.	СВЕСКА 2.
-----------	----------------------	-----------

НАЈСТАРИЈА СРПСКА НАСЕЉА ПО СЕВЕРНОЈ ХРВАТСКОЈ (ДО 1597. ГОД.)¹

од Рад. М. Грулића, Беловар

Данашњу северну Хрватску сачињава пространа област између Саве и Драве. — На Западу дели је од Штајерске река Сутла и гора Мацел, а на Истоку граничи са Славонијом дужином речице Илове.

У пређашња времена и ова област називана је *Славонијом*, с додатком *горња* — за разлику од данашње или доње Славоније, с којом је некада сачињавала једну област; а јужна граница њена ишла је тада до реке Купе, где је почињала Хрватска. Немци су ову област звали *Windischland*, а Мађари и други у латинским исправама називали су је *Sclavonia*. — Главни градови њени беху Загреб, Крижевци, Вараждин и Копривница.

Турске провале у XV. и XVI. веку учинише, да су многи Хрвати из Лике, Крбаве, Приморја и северне Далмације уклонили се стално са својих огњишта и настанили по овој области. Због тога је Загреб убрзо постао средиште нове етничке Хрватске; а границе горње Славоније знатно се помакоше на Север — до реке Лоње. И у главном, од средњег а доцније и од источнога дела тако сужене области, када се у њу око 1540. почеше стално насељавати многе српске православне породице, основана је прва војничка — *Словинска Крајина*, која је касније прозвана *Вараждинским Бенералатом*. А када је Карловачким Миром 1699. год. и доња Славонија поново ушла у састав Аустро-Угарске Монархије, почеше представници власти све више идентификовати и Бенералат Вараждински са Хрватском, називајући Славонијом само ново задобивену доњу Славонију. — Тако ето, мало по мало, током XVIII. века, коначно се утврдило име *Хрватска* и за целу ову област некадашње горње Славоније...

¹ Преглед првих одломака једнога повећег рада, у коме се на основу поузданих историјских докумената и традиције, те етнографских, соматолошких и других антропогеографских података детаљно обрађује проблем миграција нашега народа у ову област.

Народ је, међутим, од памтивека па све до прве половине XIX. века целу ову област називао *Словинијом*, а себе *Словинцима*; док су јој Штајерци и други околни народи, нарочито западном делу њеном — Загорју и Пригорју, дали име *Безјачка*, а народу *Безјаки* или *Безјаци*, — слично Шијачкој и Шијацима око Пожеге у доњој Славонији. Међутим, када су Срби населили средину ове области, дадоше јој и они једно ново име — *Врејшанија* или *Врајшанија*, те је тако, бар од 1609.—1704., називаху наши црквени представници и молдавски владоци у својим списима, а српски сликари на иконостасима; док су у исто доба и још нешто доцније (до половине XVIII. в.), руски владоци и црквени представници редовно и ову област називали „*Српском Земљом*“.

Област је ова данас разноврсне етнографске композиције, јер је и порекло данашњег њеног становништва врло различито. — Поред основног староседелачког становништва *Словинаца*, који само у западном делу превлађују, налазе се ту многи *Хрвати Срби*, *Штајерци*, *Крањци*, *Чеси* и *Моравци*, *Немци* и *Мађари*, а понешто има и *Јевреји* (већином пољских), *Талијана*, *Цигана* и *Румуна*. Стари Словинци, Хрвати, Крањци, Штајерци и сви римокатолички Срби, а и један део Чеха и Мораваца, етнографски се готово изједначише, те живе данас под заједничким именом Хрвата; док су остали народи очували своју индивидуалност. Међу овим народима православни Срби су најбројнији; али њихова насеља не обухватају данас целу ову област. Она се пружају само по оном четвороугаонику, што га чине горске косе и огранци Било-горе са Севера, Калника са Запада, Марчанскога хумља и Мославачке горе са Југа, те речица Илова са Истока; а тек неколико малих села наших прелази те границе и спушта се у равну Подравину...

Ну и српско становништво ове области није по пореклу једне етнографске композиције. Шта више, оно има у себи подоста представника из свију области наших са Балканскога Полуострва; а понешто је асимилovalo и од других народа, нарочито од старих Словинаца и Хрвата, којима је међутим, у исто време, много више дало из своје средине. — Основу нашем становништву овде сачињавају *Херцеговци* и *Босанци*, а знатно је попуњују *Србијанци*, *Црногорци* и *Македонци*. За прелазне земље нашим великим и малим миграцијама у ову област, осим Срема, Славоније и Угарске, са Далмацијом и јужном Хрватском, послужиле су још и Крањска и Штајерска, а донекле и Ердељ. *Велике миграције* имале су у главном четири периода. *Прве* познате нам биле су током XV. в., из средњевековне Србије — Деспотовине и Херцеговине, преко Славоније и Хрватске; а сместиле су се, у главном, у малим оазама, око Загребачких и Калничких гора. — *Потомци* њихови изгубљени су за Српство. *Друге* миграције биле су током XVI. в., из северних крајева данашње Србије, из

Босне и Херцеговине, с Црном Гором и Старом Србијом, већином преко Крањске и Штајерске, Угарске и Славоније. Ова насеља спустила су се такође око Калничких гора и њихових источних огранака, пружајући се постепено све више и по северозападним косама Било-горе. — Потомци ових досељеника већином су очували се у Православљу и Српству, те су основ целом данашњем српском становништву у овој области. *Треће* миграције извршене су у главном од краја XVI. до пред крај XVII. в. (1597.—1683. год.) из разних наших области преко Славоније и Хрватске, те су заузеле махом средину данашњих наших насеља у овој области, од Ровишта до Северина. А *четврте* веће миграције наше биле су крајем XVII. и почетком XVIII. в. (1683.—1718. год.), такође из разних крајева наших преко Славоније и Хрватске; а населиле су у главном сав источни крај од Северина до Илове, са целом Мославином. Тада је коначно закључено насељавање ове области Српским Народом; и ако су *мале миграције* појединих породица и појединача нашега народа и данас још у знатном јеку...

Ваља нам напоменути, да је бивало и миграција народа нашег из ове области у друге области, а нарочито у јужну Хрватску и Славонију, те Крањску и Штајерску. Али су то биле махом мале сеобе, већином само појединих породица. — Ова је област у томе погледу, од како се Срби у њу почеше насељавати, много више пасивна него активна; јер је пре тога готово опустела била, па и данас још има доста ненасељеног плодног земљишта...

Прва српска насеља. — Познато је, да су већ у првим вековима нашега боравка на Балканском Полуострву, не само многе одличне породице наше, због међусобица и других разлога, него и читави крајеви наши склањали се привремено, па и стално, у јужну Хрватску — пред разним непријатељима с Истока и Југа. У таквим приликама, између осталог, постала је и стара српска опћина *Срб*, у данашњој јужној Хрватској. А нема сумње, да су бар поједине породице наше, нарочито из Босне, склањале се и стално настањивале и по старој горњој Славонији, а данашњој северној Хрватској. Тих случајева могло је још више бити око половине XII. века, када је у Угарској и Хрватској владала Српкиња краљица Јелена, ћерка рашкога жупана Уроша. Њен брат Белош био је тада палатин угарски и дуго времена бан славонски; па је лако могуће да су они у поједине градове своје довели и српску војничку посаду, — која је ту стално остала са својим породицама, — као што су то доцније учинили краљ Владислав и бан Урлих Циљски, зет српскога деспота Ђорђа Бранковића-Смедеревца. Па зато можда, већ у XIII. и XIV. в., и налазимо међу хрватском и славонском властелом приличан број и таквих, чија се презимена са својим српским обликом јасно истичу међу осталима. А тај број, с продирањем Турака у наше земље, бивао је стално све већи, те већ крајем XIV. в.

и у почетку XV. сретамо око Загреба и Крижеваца, а нарочито у Туропољу, међу властелом и одличним људима, и: Релиће, Раденковиће, Радославиће, Станичиће, Станиловиће, Правдиће, Гдраке, Јагниће и др.

Када је међутим у пролеће 1434. г. за хрватско-славонског бана Урлиха грофа Циљског удала се Катарина (Катакузина) — ћерка српскога деспота Ђорђа Бранковића — тада је, заједно с њом или нешто доцније, дошла у горњу Славонију и знатна српска војничка посада, која је смештена у *Медведград* код Загреба, *Раковац* код Врбовца, Велики и Мали *Калник* код Крижевца и у *Киривницу*. А та посада остала је у тим градовима и после убиства Урлихова (1456 г.), те је кастелан Катаринин у Медведграду и жупан Поља Загребачкога био Србин из Деспотовине племић Богавац Милаковић, а у оба Калника Павле Микшић, са својим Србијанцима — докле год Катарина није те градове уступила другима,

Број српских војника по тим градовима био је прилично велики, те су старешине њихове и они имали знатан утицај и на околину, — када је сам краљ Владислав присиљен био 1447. г., да пише свима Србима (*Rasciani*) по поменутих градовима, да не узнемирују грађане и сељане разним теретима и кметским работама. А нема сумње, да је већина тих српских војника, која је овамо по свој прилици нежењена дошла, овде се појенила и засновала породице, које су ту и по околним селима стално се настаниле. — Зато се од то доба и помињу око тих градова многи одлични становници са карактеристичним српским презименима, као : Бабини, Банковићи, Борићи, Вучићи, Добренићи, Ивковићи, Југовићи, Недељковићи, Новковићи, Марчетићи, Милићевићи, Обрадовићи, Петковићи, Петровићи, Познановићи, Радиновићи, Станчићи, Ђурђевићи и др.

Један део ових и доцније досељених Срба, који се настанише у Св. Јелени Корушкој код Крижеваца, као : Гвоздановићи, *Љубићи*, Јелачићи, *Џејровићи*, Радаковићи, *Салаићи*, *Сербљиновићи*, Симићи и др., нарочито су се одликовали и добили племство, те неким од њих и данас живе тамо потомци као сеоски племићи...

А када у другој половини XV. в. попадале једна за другом у турске руке све државе и државице наше на Балкану, тада је све више одличних Срба повећавало властеоске и друге редове народне у Хрватској и Славонији. — Ови Срби брзо су изменили своју православну или богумилску веру са римокатоличком вером земље у коју су дошли; те су полагао и етнички се изједначавали са староседеоцима тих земаља — Словинцима и Хрватима, утичући све јаче не само на дијалекат него и на обичаје њихове.

Познато нам је, да су тада међу осталима, преко доње Славоније, из Србије прешле и знамените властеоске породице *Драгач* и *Брабач*. Од прве можда носи име и област горње и доње *Драгачево* у Србији, а од друге ваљда потиче црквина

Брадача, код села Куле у Млави. Обе ове породице примиле су римску веру, те је прва до турског освајања Славоније уживала властеоско добро Плетерницу код Пожеге, а за тим се уклонила даље у горњу Славонију и крајем XVI. в. изумрла у Неделишћу у Међумурју. Друга је уживала велика властеоска добра око Крижеваца, али је и она током XVII. века изгубила се. И породица *Рогач*, која нас подсећа на село *Рогаче* под Космајем у Србији, тешко да није из Србије. Она је остала верна православљу, те није добила властеоских добара, а живела је у Вел. Поганцу код Копривнице још и крајем XVIII. века...

Циљскове Србе из Србије, који су махом поримокатоличили се, појачаше крајем XV. в. нове српске насеобине из Херцеговине и Босне, са кнезовима *Владиславом* и *Балшом Херцеговићем*. Ови кнезови наши добише у горњој и доњој Славонији знатна властеоска добра, па међу њима и град Мали Калник. — Овај град одузет је доцније од Николе Балше Херцеговића, кога и краљевске листине називају Србином (*Rascianus*); јер је Балша пристао уз Запољу, па зато краљ Фердинанд 1537. г. предаде његов Калник Људевиту Пекрију.

Изгледа, да је ово херцеговачко насеље, које је такође махом римску веру примило, имало тада у овоме крају и неку своју црквену организацију. Бар 1514. г. помиње се Владислав, херцег од Св. Саве, као старешина (*praepositus*) цркве Св. Богородице (ваљда манастира?) код данашњег села Глоговнице под Калником, а као суседи његова винограда помињу се опет готово сами Срби Херцеговци: Братић, Косић, Брдарић, Мартиновић и др. док се у оближњем селу Потоку, поред Филиповића, Лукачића и др. 1498. и 1509. г. спомиње Јован *Сербљин* и Ђорђе Орешковић, за кога се такође наглашује да је Србин с додатком *Трасз*, чему је синоним Рац или Рашанин. — Лако је могуће, да је тада и село Рашћани, које и данас постоји у тој близини, добило име од Срба — Рашана, који су га можда први населили.

Српско господарство у Калнику и околини, које је с малим прекидима од Катарине Бранковићеве до Балше Херцеговића трајало преко стотину година (1434.—1537.), заједно с бројним српским насељима у ономе крају, учинило је, да је онде најјаче очувана српска традиција из ових времена. Стога се у српском православном селу Осијеку под Калником и данас прича, да је тамошњу српску цркву саградила једна Српкиња грофица, која је столовала у Калнику. А једна од најстаријих српских породица у томе селу јесте породица Витановића, која се данас разгранала у читаво племе и раширила по многим околним селима. Уз то племе, у селима око Калника, налази се, можда из тих најстаријих времена, и још по која православна српска породица, као што су Бодин, Бодиновац и др. А још 1774. г. налазила се тамо у селу Иванчецу и породица Тодора *Херцеговића* *aliter* Вишњића, која нас подсећа на го-

сподарство старе властееоске породице Херцеговића у ономе крају. — Данас те породице нема међу тамошњим православним Србима, као ни многих других старих херцеговачко-црногорских породица: Коренића, Кордића, Грдинића, Врачарића, Видовића и др., које су још и крајем XVIII. в. налазиле се око Калника као православни Срби.

Пустошење ове области. — До турских провала овај лепи и доста плодни крај био је густо насељен и прилично богат. Но чим су Турци у XV. в., а нарочито током XVI. в., почели стално да проваљују и овамо, и то са три стране — из Босне, доње Славоније и Угарске, тада су брзо опустела многа села и градови. Прво се разбегоше кметови, а онда и властела са добара својих. Уз то, при свакој провали одваћаху Турци много робље у своје крајеве и њиме насељаваху своје спахилуке, по источним и јужним областима нашим. А при том је највише страдала жупанија Крижевачка, која је била прва на ударцу. И већ у првој половини XVI. века (1543 г.) она броји само 1501 дом способан за опорезовање, док је пре тога бројала преко 12.000 таквих домова; а све три жупаније ове области заједно (Загребачка, Вараждинска и Крижевачка) имају тада тек 10.645 домова. — Тако је већ у то доба та земља опустела била...

Но одмах после тога наступише за ову област још грђи и црњи дани, јер после пада Вировитице и Чазме (1552 г.) у турске руке, због честих провала разбојничких чета и војске турске, наступио је такав страх међу кметовима ове земље, да су у великој већини све напустили и разбежали се по северо-западној Угарској, Аустрији и Штајерској. А од оних што осташе многи се добровољно предаше Турцима и понудише им сами плаћање данка, само да поштеђени буду од паљења и робљења. — Ове Словинце прозваше други *Предавцима*, у смислу издајнице, те и данас три села (код Беловара, Крижеваца и Чазме) носе њихово име (Предавац и Предавец).

Због тога, већ за десет година (1554.), пала је порезна снага горње Славоније испод половице, те су све три жупаније имале само 4657 порезних домова, од којих је на *Крижевачку жупанију* отпадало тек 376. А тридесет година после тога (1584.) цела горња Славонија, заједно са незнатним остацима старе Хрватске, преко Купе уз Приморје и Крањску, није имала више од 3.000 порезних домова. — При томе је и опет Крижевачка жупанија најгоре прошла и остала готово сасвим пуста. Но на срећу ове земље, последња јача турска пустошења била су 1531.—93. г., када је Хасан паша босански само за те две године, попалио око 26 хрватско-славонских кастела и градова, те одвео у ропство око 35.000 душа... Од тада је убрзо турска сила тргла у натраг.

Ну признати морамо, да исељавању и бегству кметова из горње Славоније и Хрватске, те тако лаком и брзом пусто-

шењу ових земаља, нису биле криве само провале турске војске и њихових хајдука, него и врло нечовечан поступак хрватско-славонске властеле са њиховим кметовима. — Заповедник крајишки потпуковник Ленковић, под заклетвом је изјавио 8. октобра 1561. г. Дворском Ратном Савету у Бечу, да је властела *десет* пута више него Турци крива, што су се кметови разбегли и земља опустела...

Нове српске миграције. — Чим су Турци, преко горње Славоније и Угарске, почели продирати и у Штајерску робећи, палећи и убијајући, одмах су Штајерци почели мислити како би осигурали горњу Славонију, као грудобран свој. А после страшног пораза Кацианерова код Горјана (1537. г.), када је убрзо готово цела доња Славонија дошла под власт турску, те је већ и источни део горње Славоније добро опустео био, прионуше они још озбиљније око тога. Одмах се почело радити на оснивању плаћеничких крајишких чета, које ће бар разним разбојничким четама турским пречити дубље продирање у ову област. Али, главни војени заповедник Ханс Унгнад, коме је та ствар 1540. г. поверена била, брзо се уверио, да се при томе послу не може много ослонити на домаће словинске и хрватске кметове. С тога он обавести сталезе штајерске, да ти људи нису дорасли за борбу с Турцима и хајдуцима, те би требало да и њих неко брани; јер: „они су навикли само, да служе око столова својих господара, те пуне подруме и кошеве њихове.“ И предложио је: да се набаве ваљане плаћеничке чете од Немаца и нарочито Срба, који већ од пре десетак и више година у знатном броју ускачу из Турске у Сењско Приморје, Жумберак и Крањску, те врло успешно врше крајишку службу на оној Крајини. — Сталези усвоје овај предлог и већ исте године отпоче систематско насељавање српских ускока по горњој Славонији.

Ове миграције обухватају време од 1540. до 1597. г. и населиле су у главном најзападнији део данашњих наших насеља у овој области. — Потомци у овом периоду насељених православних Срба, знатно појачани доцнијим досељењима, чине данас преко трећине целокупног броја Срба становника у овој области (око 50.000), те живе по бројним селима српских парохија: *Болфана, Салника, Војаковца, Вел. Цоганца, Лејавине* и *Вел. Мучне* под окриљем горџа Калничких; *Плавшинаца* и *Мале Трешњевице* на северној страни западног дела Било горе; те *Горњих Средица, Болча, Српске Кајале* и донекле *Ровишта* и *Липовчана* на јужној страни западне Било горе и по Марчанском Хумљу; — а доцније су одавде спустиле се многе породице наше и у села средњег источног дела наших насеља у овој области. — Основ овим миграцијама чине крањски, жумберачки и сењски *ускоци*, а тек понешто славонски и угарски *иребези*

Почетак је учињен са ускоцима српским из *Крањске* и *Жумберка* већ марта 1540. г., а за тим и маја 1542. г., када

је у крајишку службу узето 400 Срба под управом 12 народних војвода. Ови крајишници размештени су по тадашњој Крајини Словинској између градова Копривнице, Крижеваца и Иванића. Многи од њих довели су овамо и породице своје те их сместили по склонитим брдским и шумским местима у близини својих стражара.

За овима почеше одмах долазити и ускоци српски из Славоније и Угарске, које у ово доба називају махом *пребезима*, а доцније *Власима*. — Тако, већ 1543. г. дођоше из доње Славоније: Марко (Томашевић) од Пожеге и Петар (Беседић) Прибег, сваки са девет оружаних момака; а из суседне западне Угарске прешао је у исто време заставник Павле Бакић са својима. Нешто доцније ускочише из доње Славоније и други; а међу овима особито угледни беху војводе Иван Маргетић (*Rascianus*) и стриц му Плавша. Иван је са својих 49 коњаника настанио се око Лудбрега, по неким селима данашњих српских парохија Болфана и В. Поганца, те је дао и име селу Иванац; а Плавша са своја 53 пешака населио се близу Копривнице, где се и по њему прозва једно село; — то је Плавшинац, главно српско село у ономе крају и седиште парохије.

Када је међутим, почетком друге половине XVI. в., Крижевачка Жупанија од учесталих турских провала готово сасвим опустела, — при чему су нема сумње и новонасељени Срби много пострадали, — тада се јавила потреба за још већим бројем плаћених крајишника. И 1555. г. примљено је у службу шест нових ускочких војвода из *Крањске* и *Жумберка*, са преко 200 ускока, те се и број српских душа поново умножио у овој области. Исте године дошла је из доње Славоније и једна породица од 40 душа тројице одличних српских војвода, браће: Алексе, Дојчина и Вукмира; док је 1556. г. у број немачких плаћеника узет и Војвода Ратко *Прибег* са 43 пешака, који се настанише око Тополовца, близу Крижеваца. 1562. г. населило се у Подравину неколико десетина српских породица од *сењских* ускока са 60 оружаних људи, те су после годину дана пресељени у близину манастира Лепавине, између Крижеваца и Копривнице. А 1563. г., уз нарочите царске повластице дошли су овамо из приморја *северне Далмације*, т. зв. *Морлачке*. многи Срби — Морлаци и настанили се око Глоговнице под Калником. Међутим, 13. јануара 1568. г. упућене су из Беча војничке власти на Словинској Крајини, да све српске ускоке из *Крањске* или бар оне, који то буду хтели, населе у Подравини по обронцима гора Калничких и Била — између Лудбрега, Копривнице и Ђурђевца, а нарочито око Расиње.

Ова насеља наша појачавана су редовно и честим миграцијама појединих породица из разних крајева; а ове миграције учестале су особито после Бручке Либеле од 1578. г., којом је одређено да се плаћеничка војска на Словинској

Крајини знатно повећа. — Но од већих сеоба нашега народа у ову област, после овога у периоду овом, позната нам је још само она, која се збила између 1583.—1586. г. Њу је извео војвода Петар Хасановић, када је после неуспелог покушаја да се ослободи *Клис* од Турака (1583.) ускочило из *средње Далмације* у сењску околицу, а одатле и даље, преко 800 породица. Хасановић је са својима прешао на Словинску Крајину и настанио се испрва око Иванић Клоштра. Ту је он 1586. год. одлично се истакао својим јунаштвом у боју против Али бега, те је примљен у крајишку службу и са својима послат на најизложенију Крајину код града Ђурђевца у Подравини. Овде се они населише по селима данашње српске парохије у М. Трешњевици, где им потомци већином и данас као пратославни Срби живе; и ако су тамо само малена оаза од 50 душа.

Осим ових добровољних сеоба наших у горњу Славонију, било је у исто време по нешто и присилних пресељавања. — Тако је, између осталих, јануара 1572. г. Ђорђе гроф Зрињски поробио четири села око Брезовице код Вировитице и довео из њих робље у горњу Славонију. А јануара 1586. год. Михајло барон Секељ и капетан Глобичер попалили су неколико наших села око Сирача у т. зв. Малој Влашкој, у западном делу доње Славоније, и довели као роба одличнога српског кнеза из тога краја Ивана Пејашиновића, са преко 100 жена и деце. Пејашиновић је за тим повратио се у доњу Славонију, с дозволом аустријске власти, и 1587. г. извео је оданде још 13 задружних породица, са једним свећеником и много блага. Те породице настањене су око Копривнице и у Крижевцима. — После ове сеобе пуних 10 година не зна се ни за једну већу сеобу; а за тим (од 1597. г.) почиње нов систематски рад аустријских војених власти на пресељавању нашега народа у ову област, махом из турске Славоније....

И ако је можда већина ових првих крајишника наших, попут руских Козака, нежењена била, ипак је с њима прешао приличан број наших породица. А ради опасности од Турака ове прве породице наше настаниле су се испрва махом око тадањих главних Крајишких градова: Копривнице, Лудбrega, Крижевца, Иванића и Ђурђевца, где се многима и данас потомци налазе. Ну један део народних војвода, ради још веће сигурности, склонио је породице своје у источну *Штајерску*, око Птуја и Марбурга, где им је цар Фердинанд I. даровао дворове и земље. Тако је у другој половини XVI. в., почевши од 1552. г., у местима Wernsee Aichof, Skok Rogeis, Schörschowitz и Kötisch, становало осим обичних ускока и двадесетак српских војводских породица, чије су старешине служиле по поменутих и другим градовима на Словинској Крајини. Доцније, а нарочито под крај XVI. в., када је Крајина постала сигурнија, већина тих породица пресељена је међу остале породице наше око крајишких градова, те им тамо и

данас живе потомци као православни Срби. Али је знатан број наших породица и стално остао у Штајерској, па њихови одрођени потомци и данас живе тамо. Тако на пр. у окружју *Петтаве* око 150 особа носе презиме Лах (Влах, у значењу некадашњи православни Србин), око 40 Скок (Ускок), око 100 Милошић, 80 Крстовић и Кристиановић, по 20 Домитер и Марковић, а око 10 Радотић и Радановић. У окружју *Фридау* презиме Лах нарочито је раширено, те има и село Лахонец са преко 20 Вајда (Војвода); за тим има ту Пурића, Гирића, Лазића, Николића, Милошића, Шкорића, Тучића и Вуковића. А у окружју *Ројч* има Деметровића, Мусића, Сербака, Јурковића, Влашића и Обрановића; док је пређе било још и Дијаковића, Циковића, Гајдића, Ружића и др.

До сада се код нас држало, да су Срби почели стално насељавати ову област тек крајем XVI. в., али то је као што се из горе изложенога види погрешно било. Било је то и стога, што су многи историци прелазили ћутке преко Расциана, Ускока и Пребега XV. и XVI. в. у овој области, или су их тек спомињали као незнатне сеобе појединих породица, које су за Српство брзо изгубљене. Међутим, већ у другој половини XVI. в., било је на Словинској Крајини неколико тисућа наших душа, чији потомци великим делом и данас тамо живе као православни Срби. Шта више, ти Срби имали су већ онда и врло видну улогу на тој Крајини, када је надвојвода Карло јуна 1576. г. упозорио Земаљску Штајерску Управу, да већина војвода на Словинској Крајини није римокатоличке него *православне* вере (nit *Christen*, sondern *Usskokhen*).

А што је ова група српских насеља одржала се у Православљу и Српству највише заслуга има манастир *Левавина*, који је од првих дана постао центар њихова црквено-народног живота. Њега су, по свој прилици, основали калуђери наши из Србије и Херцеговине, који с народом ускочише око 1530. и 1538.—9. г. прво у Жумберак и Крањску, а нешто доцније спустише се и у ову област, да народу своме буду свећеници и учитељи. *Хроника* манастирска бележи почетак манастира овог у 1555. г., а већ две године доцније (августа 1557.) напали су га и поробили Турци, исекавши на комадиће *четворцицу* од шест калуђера... — Калуђерима притекли су доцније у помоћ и мирски свећеници, који су с новим миграцијама народа нашег овамо прелазили; а крајем 1595. г. прешао је к њима и сам владика Василије из манастира Ремете (Ораховице) у доњој Славонији. Тако су ова насеља наша добила још јачи ослонац, да се и у овој, дотле искључиво римокатоличкој, области одрже стално као православни Срби. Бивало је истина и сада, као и после, отпадања од Православља и прелажења у римску веру, али су то чинили махом ретки појединци, који су имали амбицију да се додворе својим господарима и уживају племићка права, која они или преци њихови за кржаве заслуге добише. Међутим, бивало је у исто доба много случајева,

да су појединци и сва јуначким делима крваво стечена племићка права и прерогатива радије напуштали него што би се Православља одрекли. Поред осталих такви беху знамените војводе српске: Хрговићи, Пејашиновићи, Вуковићи, Нанићи и др. За то су њихови потомци и данас сељаци с пергаментским племићским дипломама, на којима је жупанијска власт ондашњег времена прибележила клаузулу, да ће та права тек онда вредети, када власници диплома докажу, да су се сјединили с Римском Црквом; док у исто време једна грана поримокатоличених Драшковића, Кукуљевића, Ожеговића, Сладојевића и др. уврштује се постепено у грофове, бароне и другу властелу хрватску...

Порекло породица. — Само за неколико десетина већином старих војводских породица може се, на основу историјских докумената, поуздано одредити датум појаве њихове у овој области; а за остале многобројне породице постоје тек мање или више вероватне претпоставке. Још слабије стојимо с одређењем порекла појединих породица наших, — јер извештаји историјских докумената за овај период махом само сумарно означају: *Турску, Србију или Македонију*, као првобитне области досељеника; или, што је још чешће, спомињу само главну и последњу прелазну област миграцијâ. А традиција о томе скоро сасвим избледела је у народа овог, чији су преци готово 400 година ратовали по разним европским бојиштима, те преживели врло много бурних догађаја, који су из свести потомака потисли и избрисали далека времена сеобе са Балканског Полуострва. Зато само неке породице наводе: *Србију Босну и Херцеговину*, као своју стару домовину, па и то не свагда поуздано. А већина не сећа се ни имена прве постојбини своје, него тек које прелазне области, те веле да су пореклом *Морлаци* (Морлаци из северне Далмације и околине), *Чабрајци* (из зап. Босне), *Крањци*, *Жумберчани* и др. Ну највише их има који ни то незнају, те на питање одкуда и када су им стари доселили, просто одговарају да су овде: „од замана (!), од старе пунте (буне), од како се селење заподјело, незна се томе паметара“ или „никада нико чуо није да смо одкуда доселили“; док опет други веле, да су ту: „стародобни, старовјерци, старунци, домородци“ и т. д. Врло су ретки који знају бар нешто више рећи, као на пр. осамдесетгодишњи старац Саво Длака из засека Липовчана у брдима код Подгорца. Он ми је између осталог рекао, да су његови стари казивали му, да су њихови преци и већина српских подгорачких породица доселили овамо „из Србије за турскога рата, када је Турчин земљу нашу *заробио* и Турци напајали коње из наших путијера...“

Због тако оскудних непосредних података о пореклу наших најстаријих породица у овоме крају, морао сам с нарочитом пажњом обратити се и свима посредним подацима, те брижљиво испитивати не само антропогеографске и

етнографске особине њихове, него и многе друге околности. — Таквим радом дошао сам до знатнога броја врло поузданих индикација за порекло већине породица; а резултате тога истраживања могу овде изнети само у неколико кратких цртица.

*

Главне *прелазне области* ових најстаријих до данас очуваних насеља наших беху у првом реду *Крањска* и *Жумбурк*, те *Сењска* и *Бихаћка Крајина*, а за тим *Морлачка* или северна *Дилмација* с околином, те западна *Босна*, *Славонија*, *Угарска* и *Штајерска*. Првих пет области дале су готово две трећине целога нашега становништва у овоме крају. Осим историјских докумената и традиције, потврђује нам то још и велики број *истиних* породичних презимена овде и онде, као и имена многих села и заселака, која су постала од старих породичних презимена, те готово исте физичке, дијалектичке и друге етничке особине. Босна, Славонија и Угарска дадоше нам тада само мали број породица; јер западни делови њихови нису у ово доба тако густо насељени били православним Србима, као што је то било на свршетку овога периода, крајем XVI. в., — када управо из тих области отпочињу главне миграције и чине нови период у насељавању Срба по овој области... А Штајерска послужила је у ово доба, само неколико деценија, као привремено склониште већином одличних војводских породица српских.

Исто тако доста поуздано можемо утврдити, за велики број ових најстаријих породица наших, и *стариу балканску постојбину* њихову. Већи део, наиме, води порекло своје из *Старе Србије* и *Херцеговине* те *данашње Србије* и *Црне Горе*, а мањи део из *Босне*, *Македоније* и *Срема*. — И то нам, у првом реду, потврђују историјски подаци и традиција, а за тим и многе друге околности.

Када су се Турци почетком 1527. г. почели спремати да освоје Лику и Крбаву, тада су они почели доводити и многе српске породице из источних и јужних крајева наших на Крајину Хрватску и Далматинску, да освојене земље чувају и помажу нове освајати. То су они т. зв. *Мартолози*, турски Крајишници, за које путник Курипешић вели, да су 1530. г. долазили у Западну Босну од Београда и Смедерева. Њих је, по свој прилици, први повео овамо турски заповедник тих градова Мухамед Јахиоглија, када је, у друштву са Ахметом Шибеничанином и Усрефом Врхбосанским, пошао да осваја Удбину и друге градове Хрватске. Слично је бивало, готово у исто време, и на Словинској Крајини, где су 1540. заробили неколико мартолоза и њиховог вођу, харамбашу Вука *Велимировића*, за кога се вели да је члан једне од најодличнијих породица из Србије (ex regno Rasciae): а 1546. г. преместили су Турци у Воћин дотадашњег заповедника пожешког *Вука-*

шиновића са нарочитом задањом, да помиче Крајину све више на Запад и по њој насељује Србе...

Али, многи од ових Срба, незадовољни с Турцима, почеше убрзо напуштати турску крајину и прелазити у помоћ Хришћанима. — Прва таква знатнија миграција била је већ у септембру 1530. г. Њу су извели они Србијанци, што их је Мухамед почео доводити. Ускочили су прво у Бихаћ, а онда одмах у Крањску и Жумберак, да се нешто доцније многи од њих спусте и на Словинску Крајину наше области. А да су то заиста били Срби из *данашње Србије* уверава нас, поред осталог, и то, што се на пр. село *Бадовинци*¹ налази само у старом Жумберачком окружју и у окружју шабачком, а у нашој области неколико породица носи то име као презиме; исто тако у Жумберку и код нас има много породица с презименом *Раниловић* или Храниловић, а у Београдском округу налази се село Раниловићи; док нас породично презиме и име засеока *Балабани* подсећа на земљиште Балабанаовац код села Сланаца близу Београда итд.

Ну, и из других крајева Србије има у овој области знатан број породица. Тако су на пр. Бубановићи, Грубачи, Грубачевићи и др. од *Темнића*: Бељаци, Богавци, Гвозденовићи, Богојевићи и др. од *Ибра*. Селаковићи, Штрбци, Чавићи и др. од *Старога Влаха*; Витановићи, Клисурећи, Кесерићи, Кесерини и др. од *Пољанице*, где се и данас, поред горске косе Витановице, налазе и оранице Витановац и Клисура, као и село са најстаријим тамошњим племеном Кесерци. — А то нам донекле потврђују и неке старе рукописне и штампане књиге из манастира Сарандапора (Осогова) и села Петнице (ниже Чачка, писана 1488. г.), те манастира: Чокешине, Боговађе и Радованшчице, које се налазе у манастиру Лепавини и другим црквама ове области.

На сличан начин сазнали смо за порекло многих породица и из других области наших Балканскога Полуострва, проверавајући резултате и соматолошким особинама тих породица.

Тако су на пр. из *Старе Србије* пореклом: Шиљци, Црљенице, Брњице, Грбе, Грбићи, Жиле, Длаке, Шарци, Рончевићи, Страинићи, Драгаши, Драгашевићи и др. од *Новазарског Санџака*; Куштрићи, Мирићи, Кодичи и др. са *Косова*; Корше, Горановићи, Рајнићи, Недићи и др. од *Метохије, Шара и Подримља*.

¹ Ово је име по свој прилици францускога порекла. — У XII. в. ноа сили су име *Балдуин* петоро јерусалимских краљева, а у XIII. два латинског цара у Цариграду: те је то име морало бити популарно и међу нашим прецима, када се у више листина наших и неколико Срба од XIII.—XV. в. назива тим именом. Лако је могуће, да су наши стари доба тога давали деци својој име чувенога освајача Цариграда Балдуина грофа Фландријскога, као што су и у наше дане неки наши очеви у Бачкој давали својој деци име Штесл, онда славног браниоца Порт-Артура. Доцније је име Балдуин претрпело код нас промену у *Балдовин* и *Бадовин*, што се такође из листина види, те се у презимену Бадовинац и именима поменутих села до данас сачувало.

Из *Маћедоније* су: Смољанци и Смољановићи, ља које традиција вели да су из *Грчке*; па Седрамци, Кировићи, Димићи, Заке, Авировићи (по традицији из *Казанлука*), Пандовићи Шовићи, Комленци, Комленовићи, Шешивићи (од *Велеса*) и др.

Из *Херцеговине* су: Љубишићи, Комадине, Оџића, Радмиловићи, Раићи, Рађе, Гађуге и др. од *Билећких Рудина*; Вранковићи, Ратковићи, Почуче, Инићи и др. од *Шуме, Површа, Зубаца* и т. д., те: Божовићи, Вујичићи, Кукићи, Мандићи, Њежићи, Радошевићи, Добренићи, Ковачевићи, Вујановићи, Саболовићи, Стојнићи, Вукмирићи, Домазети и др. који овде славе Св. Саву као Крсно Име своје. — Зато сам у овој области нашао, поред неколико рукописних књига, и три књиге гораждских и дванаест милешевских издања.

Из *Црне Горе* су: Бајчете, Ждрале, Обрадовићи, Бањани, и др. од *Бањана*; Балоте, Зорића, Ракетићи, Дробњаџи и др. од *Дробњака*; Басташићи, Девићи, Мургаши и др. од *Васојевића*; Коруге, Пурићи и др. од *Колашина*; Брдари, Проје, Кљајићи и др. од *Бјелопавлића*; Хераџи, Хераковићи и др. од *Ђегуша*; те Мартиновићи, Радичевићи, Ђурашевићи, Хасановићи (од Роваца), Додоши и др. А из тих југозападних крајева наших јесу и Бани, Кобасице, Олује, Карари и др., којих и данас још има по *Боци* и *Далмацији*; као и: Јагодићи, Даниловићи, Дукићи, Чавчићи, Ђуричићи и др., који славе Св. Стефана Дечанског (Мратин-дан), те Бакићи и Утјешеновићи, који славе Св. Срђа као Крсно Име своје. — Стога сам и нашао по овоме крају, поред рукописних књига (из Слатине од Бјелопавлића једна) и седам комада скадарског, а једну цетињског издања богослужбених књига....

Понешто породица води своје порекло и из *Арбаније*, као на пр.: Лемивићи, Лекићи, Магоши, Маговци, Пелеша, Ђинђићи, Добрићи (пређе Добре из *Мускопоља*) и др.

Из *Босне* су: Сировице од *Дервенте*, Хрговићи од *Мглаја*, Кокири од *Прњавора*, Годечи, Добринићи, Славујевићи и др. од *Сарајева*, те Шамићи, Соколовићи, Козарци, Змијанци, Усорци, Прусци, Купрешани и др.

Најпосле има нешто породица из *Срема*, као на пр. Сакуљи (Сакуле, старо пусто село код Земуна и Сакуље село код Смедерева), Тандаре, Тандарићи и др. — Они су основали и село *Срем* близу манастира Лепавине, где је још у почетку XVIII. в. живела једна породица с презименом Сремац....

*

Тако смо у главним потезима изнели прегледну слику најстаријих насеља наших у данашњој северној Хрватској. — И као што смо видели та су насеља завршена у главном већ крајем XVI. в., али је бивало знатних прилива нових миграција и у почетку XVII. в., док су доцније придлазиле само поједине породице и то махом преко Туропоља и Загорја из Далмације, Лике, Крбаве и Баније. Па и данас непрестано трају те мале миграције. Ну поред Личана, којих сваке го-

дине досели се по неколико породица, од новијега времена долазе овамо и Бугари и Маћедонци. Први су већином од Видина и баве се баштованством, а други од Охрида, те су махом лебари и алвације. Маћедонци ови увек веле да су Срби; а једни и други жене се овде Српкињама, те су већ основали и неколико нових српских породица.

Беловар је средиште трговине за овај крај, па се у новије доба населило у њега и неколико младих трговаца, већином из Баната (од Вршца); а од последњих неколико година интернирани су у њему и неки војни бегунци из Србије, од којих су неки и са породицама дошли, или се овде оженили и стално настанили у овоме крају.

ГЕОГРАФСКО-БИОЛОШКИ ПОДАЦИ О ТРИКЛАДАМА КОПАНИЧКИХ ПОТОКА.

од Живојина Ђорђевића

Познато је, да планински потоци показују потпуно затворене зоогеографске пределе, у којима свака врста заузима одређено место према осталим, које с њом деле ту средину. Исто тако и број индивидуа појединих врста одржаће се у таквим срединама све дотле, док се равнотежни односи не поремете, док се под другим условима друга слика живота не појави. Појамно је, што се у овако ограниченим срединама с релативно малим бројем врста многа зоогеографска и морфолошка питања могу много боље да уоче, него по пространим срединама с разноврсним изгледима и великим бројем врста.

Два се питања поглавито истичу: генеза ове поточне фауне и начин, на који су се добиле овако оделите зоне распрострањења. На прво питање, биолошки одговор могућ је био тек после, пошто су проучени географско-геолошки карактери алпијских потока или у опште т. зв. планинских потока, а полазну тачку за друго и веома интересно питање, које ће нас овде нарочито занимати, имамо у радовима Voigt-a,¹ који су дали импулса за многе радове који су у последња време изишли из швајцарске школе, чији је творац Zschokke.² Тако је доказано, да се по планинским, алпијским поточима налази читав низ облика, који су се прилагодили овој средини и од којих је један део северног (бореалног) порекла, или су постгласијални реликвати. Постгласијално продирање

¹ W. Voigt. — Die Einwanderung der Planariden in unsere Gebirge bäche. У: Verh. d. Nat. Ver. pv. Rheinland. 1895.

² F. Zschokke. — Die Tierwelt d. Hochgebirgsseen. У: Denkschr. d. Schweiz. naturforsch. Gesellsch. Bd. 37. 1900.